

F. Boerwinkel, Kerk en secte, Den Haag 1956²

1 Wat verstaan we onder een secte?

1.1 Omschrijving

(19) In afkeurende zin definiëren we de secte als volgt: *Een secte is een groep mensen die, voorname-lijk uit begeerte naar zuiverheid en met verabsolutering van een deelwaarheid, de solidariteit met het grote geheel van de groep verbreekt, en die deze breuk niet meer als smart ervaart.*

(20) Volgens deze definitie ligt de fout dus niet in het feit van de afscheiding. Het is immers mogelijk dat de toestand in de kerk zo verworden is dat men er met goed geweten niet meer in mag blijven. Denk op politiek terrein aan Thomas More. Die kon het niet meer met z'n geweten overeenbrengen zijn koning te steunen in zijn overspelige politiek, en als dan de dienaren van de koning More eraan herinneren dat hij de koning toch trouw heeft gezworen spreekt More: 'Ik erken geen trouw die bindt in 't slechte.' Hier kan dus inderdaad het moment liggen waarop een mens om des gewetenswille niet langer in een kerk (of andere groep) mag blijven.

Wat te veroordelen is, is dus niet zozeer het feit van de afscheiding, maar het feit dat men de ontstane breuk niet meer als smart ervaart, dat men de 'solidariteit in de schuld' van zich af wil schuiven en een 'zuivere' wil zijn, op z'n eentje of met andere 'zuiveren'.

Het is duidelijk dat hier grote spanningen liggen. Daarom moeten we steeds in 't oog houden dat er twee kanten zijn aan de secte, dat er twee elementen in aanwezig zijn, en wel in verschillende menging in de onderscheiden secten:

- Enerzijds is er in de secte in meerdere of mindere mate de echte sectegeest aanwezig. Deze is naar Paulus in Gal.5:20 te kenschetsen als een werk des vleses. (21)

- Daarnaast kan echter ook worden gesproken van een 'ambt der secten'. Het tweede element dat - ook al in meerdere of mindere mate - aanwezig is zou ik willen aanduiden als correctie op een tekort van de Kerk.

In verschillende menging zullen wij deze twee elementen vrijwel in alle secten terugvinden:

a. Secte als werk des vleses.

b. Secte als correctie op een tekort van de kerk.

Het spreekt vanzelf dat, naarmate het tweede element in een secte de overhand heeft, de kerk te ernstiger naar die secte moet luisteren.

1.2 Het verschil tussen secte en ketterij

Hoewel de begrippen ketter en sectariër dicht bij elkaar liggen en elkaar in de praktijk dikwijls geheel of gedeeltelijk dekken, moet men toch het onderscheid tussen die twee niet uit het oog verliezen.

Een ketter is iemand die ten aanzien van de leer der kerk een afwijkende mening heeft. Dit behoeft echter niet te betekenen dat hij daarom ook met de kerk breekt. Dat ligt geheel aan de situatie en ook aan de persoon zelf. Het komt zeker voor dat kerkleden t.a.v. bepaalde punten van de leer der kerk er afwijkende meningen op na houden. Wanneer ze die dan fel propageren is het mogelijk dat de kerkelijke autoriteiten zo iemand ter verantwoording roepen en ten slotte hem ook uit de kerk verwijderen.

Het is ook mogelijk dat men het niet van zo groot belang acht en hem, eventueel met dringend verzoek om zijn afwijkende gevoelens niet te 'drijven', verder maar laat begaan. Een ketter of iemand met ketterse denkbeelden, kan zo'n sterk gevoel van solidariteit met de kerk hebben dat hij er niet aan denkt om uit zichzelf de kerk te verlaten en ook pas in het uiterste geval het tot een breuk met de kerk zal laten komen.

Anders is het met de sectariër. Deze mist het sterke gevoel (22) van solidariteit en zal veel sneller ertoe geneigd zijn om met de kerk te breken of zich er uit te laten zetten. Natuurlijk gaat het ketter en sectariër zijn dikwijls ook samen. Maar het behoeft niet het geval te zijn. Er zijn sectariërs die heel wat minder afwijken van de algemene leer der kerk dan bepaalde 'ketterse' kerkleden, maar die toch veel sneller met de kerk breken dan die ketterse kerkleden.

Sectarisme slaat dus in 't bijzonder op een 'vergriep' tegen de verbondenheid, tegen de solidariteit. Ketterij op een 'vergriep' tegen de leer. Het is echter wel zo dat bij sectarisme vrijwel altijd een element van ketterij meespeelt. Meestal dan in de vorm van het verabsoluteren van een deelwaarheid. Men zou het ook zo kunnen zeggen: Ketterij zonder dat men tot sectarisme vervalt, komt nog al eens voor. Sectarisme zonder ketterij echter praktisch niet.

2 Secte als werk des vleses

(23) Wanneer wij in de secte vooral de sectegeest willen bestrijden, zullen we moeten nagaan welke speciale neigingen van de mens tot deze geest leiden:

2.1 Neiging tot perfectionisme

De neiging dus tot volkomenheid, tot gaafheid en zuiverheid. In dit verband is het Woord 'ketter' typerend. Dit is immers afgeleid van het Grieks 'katharos', dat zuiver betekent. De ketter is dus oorspronkelijk degen die zuiver wilde zijn, hetzij in levenswandel, hetzij in de leer. Op zichzelf dus geen verkeerd streven. Typisch sectarisch wordt het pas wanneer de ketter niet meer de solidariteit met de niet-zo-zuiveren wil handhaven en de gebrokenheid van ons menselijk leven en streven niet wil erkennen, althans meent daarbovenuit te kunnen komen. En vanuit deze gedachte geringschattend neerziet op de niet-zo-zuiveren, op de schare die de wet niet kent.

Het is niet toevallig dat we in de oudste sectarische bewegingen deze neiging tot zuiverheid als een hoofdkenmerk terugvinden. Dat was bijv. het geval met de Montanisten (in 170) en met de Novatianen (in 251) die ook wel katharoi, zuiveren werden genoemd, omdat ze een kerk wilden die zuiver zou zijn, d.w.z. een gemeenschap van mensen die vrij waren van doodzonde. (24)

Iets dergelijks vinden we even later (in 315) bij de Donatisten. Deze stelden de eis dat, zo al niet alle gemeenteleden, dan toch ten minste de clerus vrij zou zijn van doodzonde. Zij beschouwden zichzelf dan ook als de heilige kerk. Daarom herdoopten ze ook degenen die uit 'de grote kerk' tot hen overkwamen.

Deze perfectionistische neiging vinden we in vrijwel alle secten terug. Bij de een ligt de nadruk dan meer op zuiverheid in levenswandel, bij de ander meer op zuiverheid in de leer. Bijzonder gevaarlijk is deze neiging wanneer deze zich verbindt met de illusie dat de waarheid formuleerbaar zou zijn; wanneer de distantie niet meer wordt beseft tussen de zeer noodzakelijke (laten we dat ook erkennen) maar toch zeer betrekkelijke formulering van het geloof en dit geloof zelf, tussen onze waarheden en de Waarheid. Wanneer deze overmoed der formulering ontstaat, is er geen einde te zien aan de steeds repeterende breuk der scheuringen. Men moet het zelf eens gehoord hebben van (verder voortreffelijke) mensen: 'We moeten steeds zuiverder worden in onze formulering en daarom zullen er nog wel meer scheuringen moeten komen', om de levensgevaarlijke hybris hiervan te peilen. Perfectionisme vinden we ook in het streven naar een streng gesloten systeem, dat we bij verschillende theologen constateerden.

Het is wel duidelijk dat we hier te doen hebben met een van de gevaarlijkste trekken van de sectegeest.

2.2 Neiging tot isolatie

Deze neiging, waarbij men zich met een - liefst niet te grote - groep gelijkgezinden isoleert van het grote geheel en zich daar heerlijk veilig en thuis voelt, hangt ten nauwste samen met de reeds genoemde neiging tot perfectionisme. Hier is typerend het woord Farizeeër = afgescheidene. Toch is het naast het perfectionisme nog weer een nieuw aspect. Het is het grote misverstand dat de kerk zou bestaan uit een organisatie van geestverwanten en niet uit mensen van zeer verschillende geestelijke structuur, die hun eerbied niet vinden in iets dat zij menselijk-psychisch gemeen hebben, maar louter en uitsluitend in hun hoofd en Heer Jezus Christus. (25)

Hoedemaker heeft dit gevaar duidelijk gezien toen hij t.a.v. het Gereformeerd congres dat in 1887 zou worden gehouden, tot het inzicht kwam: 'Het congres bedoelt de organisatie van geestverwanten. Dit is het wezen van sectarisme. Ik bedoel het behoud der kerk. Samen zijn we ziek geworden, samen moeten we gezond worden; het gaat om de Reformatie der Kerk, die allen ten goede komt.' Hier vinden we dus het tegenovergestelde van isolatiezucht en perfectionisme. Hier is een bewust aanvaarden van de solidariteit in het 'samen ziek zijn'.

Dat dit besef én het grote geloofsgeduld dat mensen als hij en Prof. Gunning met de kerk hebben gehad, de juiste houding is gebleken, daarvan mogen degenen thans getuigen die iets zien van een verhoging van het gebed om herstel en vernieuwing van de Hervormde kerk.

Deze neiging tot isolatie, dit niet willen aanvaarden van solidariteit in de schuld, komt bij de sectariër niet alleen uit in zijn houding t.o.v. de kerk maar ook in zijn afwijzen van medeverantwoordelijkheid voor het maatschappelijke, politieke en culturele leven. Ook hier wil de sectariër zijn handen niet vuil maken. Hij redt zich in zijn eigen gesloten groep als in een ark te midden van de baaierd van deze wereld. Hij trekt zich terug uit de wereld en laat deze aan haar lot over.

2.3 Neiging tot anticipatie

Dit is de neiging tot 'voortgrijpen', tot een houding die doet alsof we niet meer leven in geloof doch reeds in een aanschouwen. Ook dit is weer een aspect van de neiging tot perfectionisme. Ook hier wil men de volkomenheid. Men wil niet alleen geloven dat de kerk de gemeenschap der heiligen is, men wil het ook zien.

Vergelijk 2 Tim.2:18. Daar wordt gesproken over Hymeneüs en Filetus, die zeggen 'dat de opstanding al geschied is'. Zij denken derhalve dat ze al boven de zonde, de strijd, de dood en de verwachting uit zijn, dat ze 'er al zijn'. (25)

'Het is het typische verschijnsel der godsdienstige anticipatie - volgens Prof. J. H. Gunning - de eigenlijke zonde van de mens. Hij grijpt telkens vooruit op de belofte en eigent zich toe wat God langs een heel andere weg voor hem bestemd heeft.'

C. Aalders schreef (Lot en illusie, 145): 'Er wordt op deze wereld geen beweging gevonden die aan 'genade' genoeg heeft. Of een mensenkind zou geen zondig hart meer moeten hebben! Allen eindigen zij toch weer in een openbaar of verborgen humanisme, al was het slechts in een voortgrijpen op Gods beloften.'

Men kan het ook zo zeggen: de secte wil meer dan wat God heeft gegeven en beloofd. Zij aanvaardt niet de legitieme armoede der kerk. Zij wil, zou men kunnen zeggen, 'bovenmaats' leven. Wij moeten hier eerlijkheidshalve aan toevoegen dat dit bovenmaats willen leven veelal een reactie is op het maar al te 'ondermaatse' leven dat de kerk dikwijls te zien geeft.

2.4 Neiging tot verabsolutering van een deelwaarheid

Ver-absolutering betekent letterlijk: iets los maken uit een groter geheel. Dit op zichzelf stellen en het buiten verhouding gaan onderstrepen en groot maken van een deelwaarheid zodat het de hele aandacht van de mens in beslag gaat nemen, is het wezen van alle heresie. Wij herinneren hier aan de oorspronkelijke betekenis van het Griekse woord hairesis: keuze. Een heresie is dus in feite een eigenmachtige keuze uit het geheel van de christelijke waarheid, een voor-keur voor een bepaald deel ervan.

Deze voor-keur geldt dan meestal dat deel van de waarheid dat door de kerk een tijdlang veronachtzaamd is.

Het is psychologisch zeer verklaarbaar dat men zo vervuld is van z'n 'vondst' van dit lang verwaarloosde stuk der geloofsleer dat men het als 't ware gaat vertroetelen. (27)

Als de kerk bijvoorbeeld een tijdlang het eschatologisch moment in de prediking weglaat, zal dit veronachtzaamde stuk a.h.w. revanche nemen door in de secte alle aandacht in beslag te nemen. Chesterton heeft dan ook de leringen van de secten niet ten onrechte getypeerd als 'op hol geslagen waarheden'.

2.5 Neiging tot ressentiment

We zullen hier iets langer bij moeten stilstaan. Wat verstaan we nml. onder ressentiment? Nietzsche heeft het woord ressentiment het eerst gebruikt als term om een bepaalde psychische toestand aan te duiden. De Duitse filosoof Max Scheler heeft diens gedachte nader uitgewerkt in een boeiende verhandeling: 'Das Ressentiment im Aufbau der Moralen'. In 't kort komen zijn gedachten hierop neer: ressentiment is het gevoel dat ontstaat als een mens zich verongelijkt voelt en als hij niet in staat is om zich recht te verschaffen. Dan ontstaat in die mens een gevoel van wrok, een onmachtig wraakgevoel dus. Dit ontstaat vooral dan wanneer een mens wel in theorie gelijke rechten heeft als een ander, maar in feite die ander toch de baas speelt en het voor 't zeggen heeft. Al spoedig komt zo'n verongelijkte er dan toe om die ander dan geestelijk neer te halen, te zeggen dat die ander toch maar een 'mannelijke van niets is'. Of dat een bepaald doel dat hij niet kan bereiken 'toch eigenlijk niet de moeite waard is'. Het is de houding van de vos, die niet bij de druiven kan komen en die dan zegt: 'Ik lust die druiven niet eens, ze zijn zuur'. Dit nu is de typische ressentimentshouding. De volksmond heeft hier een woord voor en zegt: 'Dat is de kif: omdat je ze niet kunt krijgen, vind je ze zuur'. Dit is misschien nog de beste Nederlandse vertaling van het woord ressentiment.

Welnu, dit ressentiment is een uiterst belangrijk en veel voorkomend verschijnsel, ook in kerken en partijen. Hoe vaak komt het daar niet voor dat bepaalde personen het daarin voor 't zeggen hebben en anderen (die in theorie gelijke rechten hebben) nooit aan bod komen. (28) Zij zijn de 'kleine mannetjes' die geen invloed bezitten en die toch ook graag tot gelding willen komen. De geldingsdrang speelt hier dus een zeer belangrijke rol.

Zo ontstaan ze dan, de kleine (en soms ook grote) malcontenten, de gekwetsten, de achtergestelden. In de grote groep (kerk of partij) zien ze geen kans een rol te spelen. Dan maar in een kleinere en misschien minder belangrijke groep. Vondel heeft in de figuur van Lucifer een typerende trek weergegeven van de ressentimentsmens. Lucifer voelt zich achtergesteld, nu de mens door God zo hoog wordt verheven. Hij ziet geen kans daar verandering in aan te brengen. Immers hij moet zich onderwerpen aan Gods almachtige wil. Dan blijft hem niets anders over dan met een aantal engelen die hem willen volgen een 'secte' te vormen, een nieuw 'Vaderland' waarin hij wél de eerste rol kan spelen. Want, zegt hij, 'liever d'eerste vorst in eenigh lager hof dan in 't gezalicht licht de tweede, of noch een minder.'

Scheler wijst er op dat vooral de kleine middenstander en de apostaat (de afvallige) zeer vatbaar zijn voor ressentiment. De kleine middenstander, de mens dus die niet tegen de grote warenhuizen of supermarkten op kan en die nu machteloos daartegen wrokt. Ook de arbeider werd dikwijls gekrenkt en achteruitgezet, maar deze had in zijn machtige vakverenigingsorganisatie al spoedig de mogelijkheid om zich recht te verschaffen. Zijn wrok was niet zo machteloos als die van de middenstander, getuige ook het trotse woord: 'Heel het raderwerk staat stil, als mijn machtige arm het wil'. Toch waren er ook in die vakverenigingen en partijen weer mensen die niet op konden tegen de 'bonzen' en die dan uit rancune of ressentiment hun toevlucht zochten in fascisme of nationaalsocialisme.

Uit dit alles moge blijken hoe belangrijk de rol van het ressentiment kan zijn. (29) Laten we echter oppassen dat we die niet alleen of vooral bij 'de anderen' zien, en laten we bedenken dat Nietzsche, die de term ressentiment het eerst heeft geijkt, speciaal de christenen van ressentiment beschuldigt. Hij meent nml. dat hun moraal van deemoed en nederigheid (die hij een slavenmoraal noemt) voortkomt uit onmacht om zich als krachtfiguren te laten gelden. Het is niet meer dan billijk dat we deze beschuldiging voor ons zelf op z'n waarheidsgehalte onderzoeken.

2.1-2.5 Neiging tot trots

Wij hebben nu vijf neigingen besproken die kunnen leiden tot het ontstaan van de echte 'sectegeest', niet denkende hiermede dit onderwerp te hebben uitgeput. Wanneer we nu deze vijf neigingen goed bezien, bemerken we dat zij de vijf facetten vormen van de ene hoofdneiging of hoofdzonde, die als de wortelzonde bekend staat en die de oude kerk noemde: de superbia, de hoogmoed.

Augustinus: 'Indien er geen hoogmoed bestond, zouden er geen sectariërs zijn'. Hiermede heeft Augustinus de kern van het sectarisme aangeduid. De hoogmoed, de neiging dus van de mens, om op een of andere wijze zichzelf te laten gelden en dóór te zetten en z'n plaats als schepsel onder God niet te willen accepteren. En dan vooral: niet willen zijn als de tollenaars en de solidariteit met deze niet aanvaarden. Niet met de gehele kerk samen ziek willen zijn en solidair willen zijn in de schuld. Brunner zegt hiervan: 'De sectevorming is nooit uitsluitend maar altijd óók uit de hoogmoed geboren.' En verder zegt hij: 'Deze vorming berust in de regel op een foutief begrip van de 'heilige gemeente'; het wederopperse misverstaan van heiligheid is sedert Novatianus het beslissende moment van de sectevorming

3 Secte als correctie op een tekort van de kerk

(30) Hiermede komen we op het terrein van de befaamde 'onbetaalde rekeningen der kerk'. De zin: 'secten zijn onbetaalde rekeningen der kerk' kan men tegenwoordig vrij vlot door kerkmensen horen uitspreken. Eigenlijk wel wat al te vlot. Want ten eerste wordt dan het eerste element maar rustigweg genegeerd. Maar bovendien gaat men na deze verklaring over tot de orde van de dag, zonder zich af te

vragen, wat er dan op die onbetaalde rekeningen staat, en: hoe de kerk kan beginnen met iets van die schuld af te betalen.

C. Aalders heeft indertijd in z'n boek 'Lot en illusie' een poging gedaan in concreto na te gaan op welke tekorten van de kerk de verschillende secten een correctie waren. Aalders ziet hoe de mens zich op alle mogelijke manieren tracht te verzetten tegen z'n lot. Hij neemt geen genoegen met de situatie waar in hij is komen te verkeren. Hij maakt zich op tegen het lot, en wel door allerlei 'bewegingen', die de mens in z'n ontredde de illusie geven dat hij het lot de baas kan worden. Het lot d.i. het menselijk bestaan zoals het zich overmchtig aan ons oplegt als 'beperkt door de tijd, benauwd door de kommer, bedreigd door de schuld, getroffen door de dood'. Liever dan te geloven in Hem die dit alles overwon en nu voortaan in gemeenschap met Hem te leven, gehoorzaam achter Hem aan, wil de mens, ook de kerkelijke mens, z'n lot op de een of andere wijze toch zelf weer in handen nemen.

Ook de kerk bezwijkt telkens weer voor de 'humanistische' en wereldse verzoeking om zich te handhaven en op menselijke wijze de strijd tegen het lot te gaan voeren i.p.v. in het geloof te staan dat deze strijd tegen het lot door Christus is volstreden, dat alles volbracht is en dat wij niet anders te doen hebben dan uit dit geloof en uit de hoop op zijn wederkomst en uit de liefde voor Hem en voor elkander te leven. (31)

Daar worden dan telkens weer echte kinderen Gods verontrust over, en manen de kerk tot deze oorspronkelijke vrije en waarlijk christelijke houding terug te keren.

- De een roept dan op tot een terugkeer naar de klare eenvoud, zuiverheid en vooral ook tot de kracht van het geloof.
- Een ander spoort aan tot een verlevendiging van de hoop op de grote Dag van Christus' wederkomst.
- Een derde begeert vurig de onderlinge liefde te versterken en de liefde tot de verlorenen in deze wereld in praktijk te brengen.

Van deze gedachte uitgaande heeft Aalders een poging gedaan een indeling van de verschillende secten te maken naar drie typen, 'al naar gelang het in het bijzonder het geloof, de hoop of de liefde was die zich tegen de ontrouw der Kerk weerde'.

Het spreekt vanzelf dat een dergelijke indeling nooit te strak mag worden genomen. Immers de meeste secten zijn een menging van verschillende reacties. Er zijn geen secten die een reactie 'in reïncultuur' zijn op één speciaal tekort van de kerk. Het gaat dan ook meer om een aanduiding van accenten dan om een indeling in hokjes. De grenzen zullen telkens vloeiend blijken te zijn.

4 Secte en kerk

(74) Er is nog een andere indeling mogelijk. Deze wordt ons aan de hand gedaan door Prof. J. Lindeboom in zijn boek: 'Stiefkinderen van het Christendom'. Deze waagt nml. een indeling van de secten op grond van psychologische kenmerken, waarbij hij ervan overtuigd is dat ook deze met voorzichtigheid moet worden toegepast. Lindeboom dan onderscheidt in de secten drie hoofdtypen, die feitelijk corresponderen met drie aspecten van de menselijke psyche: verstand, gevoel en wil. Zo komt hij tot het intellectualistische, het mystieke en het activistische type.

Nu is het merkwaardig dat deze indeling van Lindeboom in zekere zin ook voorkomt bij Dr. A. Kuyper. Deze schreef in 1901 een boeiende verhandeling over de verschillende gevaren die een gezond en evenwichtig kerkelijk leven bedreigen. Hij noemde dit boekje: 'Drie kleine vossen', hiermee aansluitend op de klacht van Sulamith in het Hooglied (2:15) over 'de kleine vossen die de wijngaarden verdueren'.

(75) De drie kleine vossen, die de wijngaard van de kerk kunnen beschadigen, zijn volgens Dr. Kuyper: het intellectualisme, het mysticisme en het practicisme: een treffende overeenkomst met Lindebooms indeling.

4.1 Schema als hulpmiddel

Beide indelingen, die van Aalders en die van Lindeboom/Kuyper kunnen we samen nemen en elkaar laten kruisen. Het resultaat is dan het volgende schema:

	Verstand (hoofd)	Gevoel (hart)	Wil (hand)
Geloof	1	2	3
Hoop	4	5	6
Liefde	7	8	9

Het is met vrees en beven dat wij dit schema, deze 'hokjesindeling' geven. Werken we hiermee nu juist niet de verfoeilijke etikettenplakkerij in de hand, die onmiddellijk ieder mens en iedere richting netjes in een vakje weet te plaatsen, voorzien van een nauwkeurig aanduidend etiket? Inderdaad, dit gevaar is er. En daarom moet hier worden gewaarschuwd: denk erom, dit schema is slechts een hulpmiddel, een gebrekkig en - gelukkig - absoluut niet 'kloppend' hulpmiddel bovendien.

Onder dit voorbehoud dan de volgende opmerkingen. (76) Allereerst dat ook hier blijkt dat men een bepaalde secte of groep in meer dan één vakje zou moeten plaatsen. Daarnaast zal echter ook blijken, dat men ze in bepaalde vakken zeer beslist niet kan plaatsen. Het voordeel van dit schema is dat we hierdoor een scherpere kijk krijgen op de verschillende sterke en zwakke kanten van secten, groepen en kerken. (78)

Het is ons niet te doen om een nauwkeurige opberging van alle secten en richtingen in een bepaald locketje. We wilden met het hiervoor gegeven schema slechts aanduiden welke variatiemogelijkheden een waarlijk katholieke kerk zou moeten bevatten. Met het schema willen we iets laten zien van het verschil tussen een kerk en een secte. Een secte bestaat slechts één of hoogstens enkele van de vele mogelijk-

heden, is dus beperkt tot mensen van een vrijwel homogene psychische structuur. Een kerk moet echter een huis zijn 'met vele woningen', plaats biedend aan mensen van zeer verschillende structuur.

Misschien dat het hierboven gegeven schema dan een moderne illustratie kan zijn van het ene lichaam en de vele leden. Waarbij ik aanstonds wil erkennen dat het beeld van het lichaam oneindig rijker is, omdat daarin de organische samenhang met het hoofd veel duidelijker wordt. (79)

Wanneer echter dit schema aan sommige kerkleden duidelijk kan maken, welk een belangrijke rol psychologische verschillen spelen, wanneer zij hierdoor er enigszins voor behoed kunnen worden om te denken dat de kerk per se moet samenvallen met hún speciale structuur, dan neem ik de verdere nadelen ervan graag op de koop toe. Want hieraan kan ik tenminste enigszins illustreren wat het bij uitstek sectarische is: dat men uit het rijke geheel, uit de katholieke totaliteit van de kerk, een deel uitlicht en dat verabsoluteert en dan pretendeert dat dit de ware kerk, de zuivere gemeente of de echte broederschap zou zijn.

4.2 Omschrijving van de kerk

Zo kan ik dan ook thans omgekeerd tot de volgende definitie van de kerk komen (zonder ook maar enige pretentie van volledigheid): *de Kerk is de plaats waar de hele Christus met zijn hele volk samenwonen wil.*

De hele Christus, dus niet Christus zoals een van de vele groepen Hem ziet. Met zijn hele volk, dus niet alleen met mensen van een bepaalde psychische structuur of uit een bepaald sociaal milieu. Het is hieruit duidelijk hoezeer wij elkaar nodig hebben, welk een verrijking het betekent als wij onze eenzijdigheid zien aangevuld en gecorrigeerd door andere structuren.

Aangevuld, want het is onmogelijk dat één mens of één groep het volle spectrum van de 'veelkleurige wijsheid Gods' kan omvatten. Wij zien, ieder naar onze aard slechts een bepaald aspect. Daarom heeft men op de conferentie van Lund (1952) dan ook het pleit gevoerd voor het zgn. complementaire denken, waarbij de verschillende kerken elkaar aanvullen wat de theologische bezinning betreft.

Wij dienen elkaar echter niet alleen aan te vullen, maar ook te corrigeren. Want we hebben allen de neiging om op onze eenzijdigheid door te draven, om er in te 'vluchten'. De mens is in de loop der tijden op verschillende wijzen aangeduid: als homo sapiens (de wetende, met rede begaafde mens); als homo faber (de werktuigmakende mens); als homo ludens (de spelende mens). Dit zijn alle belangrijke karakteristieken, die zeker ieder voor zich een wezenlijk deel van het mens-zijn typeren. (80)

Bijbels gezien is de mens echter vooral de homo fugiens (de vluchtende mens), reeds vanaf het moment dat hij na de zondeval voor God wegvluchtte en zich verborg. Zo vluchten wij ook thans nog. De een in confessionalisme, de ander in liturgisme, een derde in activisme, een vierde in mysticisme, een vijfde in eschatologisme, een zesde in laïcisme. Voor deze 'vlucht' moeten we elkander waarschuwen en als 't kan behoeden. Daarom moeten wij elkander vasthouden, ook al zijn onze geaardheden nog zo verschillend en de spanningen daardoor enorm groot.

Is dit mogelijk? Neen, dat is niet mogelijk. Als wij elkáár moesten vasthouden zouden we niet lang bij elkaar blijven. Er is slechts één mogelijkheid: dat wij ons allen laten vasthouden door ons Hoofd Jezus Christus en in Hem blijven. Met onze eigen-aard-igheden. Dan zal Hij ons hij elkaar houden.

4.3 Geen comprehensivisme

Aan het slot van dit gedeelte wil ik nog het gevaar van comprehensivisme noemen. Het gevaar dus dat men alles wil trachten te omvatten en te omvangen, en dat men te weinig oog heeft voor de noodzaak om op een bepaald moment heel duidelijk 'neen' te zeggen. Niet alles kan en mag bij elkaar blijven. Er is soms een scheiding nodig. Laat men echter wel weten dat men deze scheiding alleen mag voltrekken als het gaat om een niet-anders-kunnen vanuit de gebondenheid aan Christus, het hoofd. En niet om psychologische of sociologische structuren. Dus nooit omdat die anderen 'zulke vreemde mensen zijn' en eigenlijk niet 'bij ons' behoren.